

Az etruszk–magyar „rokonságról”

Már az 1900-as évek első évtizedei óta – több hullámban – újra és újra felbukkantak az etruszk–magyar rokonsággal összefüggő elméletek. Ezek feltalálói elsősorban a trianoni határokon kívül élt magyar műkedvelő teóriagyártók, mint Magyar Adorján és Kur Géza. Utóbb, ugyancsak az etruszk–magyar kérdés megoldásában jeleskedett dr. Varga Zsigmond, Nagyernyei Szabó Zoltán és többen mások. Néhányan a tanult szakmájukon belül foglalkoztak – többek közt – az etruszk-kérdéssel (is), köztük Cserép József (magyar–latin–görög szakos tanár), vagy Baráth Tibor (régész).

Az etruszkok iránti érdeklődés egyik fő oka az lehet, hogy egyesek fantáziáját megragadta ez a rejtélyes nép, melynek a mai Olaszországban (a valószínűleg róluik elnevezett) Toscana területén vannak az első megragadható települési emlékei. Az etruszk–magyar rokonítók legfőbb érvei közt természetesen szerepel az etruszkok nyelve és „rovásírása”. Megfeledeztek azonban arról, hogy „rovás-szerű” írása többféle népnek van (föníciaiak, egyes germán népek stb.), ám magyar szemszögből a lovasnépek rovasírása a fontos. Közülük némelyiknél kétségkívül tény a rovasírás megléte (avarok, magyarok, türkök), s szinte bizonyos a hunoknál és szkítáknál is (utóbbiak esetében bár vannak különféle bizonyítékok, de ezek vitatottak és általánosan nem elfogadottak). A rovasbetűik azonos vagy hasonló alakja azonban gyakran eltérő hangokat jelöl, mint az a különböző türk és magyar (illetve más) rovasírások esetében is fennáll (erre alább visszatérek). Az etruszk „rovásírát” általában a görög írásjelek átvételeként határozzák meg.

Az etruszkok eredetére nézve – az állítólagos „magyar” vonatkozásokon túl – többféle más, köztük korábbi felfogás létezik:

a. itáliai ősnép¹

b. Nyugat-Európából, észak felől Itáliába bevándorolt nép.

c. Keletről (Kis-Ázsiából [Anatóliából], Elő-Ázsiából? Kaukázus tájáról? Esetleg Közép-Ázsia felől?) érkezett nép. Újabban erősödik az a nézet, mely az etruszkok (vagy keleti öszszetevőjük?) Itáliába való vándorlásának kiindulását Kis-Ázsia (a mai Anatólia) területéhez köti. E nép kisázsiai, lydiai eredetéről már Hérodotosz írt. Ezzel összefüggésben felvetik, hogy a (*Maro* családneve alapján többek szerint etruszk származású[?]) Vergilius által, az Aeneis eposzban leírt események kapcsolatban állhatnak az etruszokkal.

d. A különféle felfogások egyesítési kísérlete (mely a „c” változattal is rokon). Köztük egyik szerint: bevándorolt keleti elődök és különféle indoeurópaiak, valamint az „őslakó”, (valójában meg nem határozott) „mediterrán” népek keveréke.²

Az etruszkokat rokonították a bronzkor végi, vaskorba átnyúló, (itáliai) *villanova-kultúra* (Kr. e. IX–VIII. századi) népével, továbbá a mai Svájc területén az ókorban élt *raetusokkal*, a kisázsiai *lydekkel*, *iónokkal* (a lydiai eredetet Strabón is megerősíti).³ Egyesek a *héberekkel*, az *agathyrsókkal*, s – többek közt rajtuk keresztül – a *szkítákkal* azonosították őket. Többen hivatkoznak Kr. e. XIII–XII. századi egyiptomi forrásokra, ahol a „tengeri népek” támadásai-val összefüggésben bizonyos „*twrwsu*” (turusu) népvét említenek,⁴ s ebben az etruszk nevet vélik felfedezni, melyet mások a ’turk’ (türk) névvel is összevetnek. Némelyek szerint a saját magukra alkalmazott nevük „*rasenna*” volt. Az etruszkok eredetét illetően valójában csak sejtések vannak, de egységes álláspont még nem alakult ki.

A legtöbben viszont egyetértenek abban, hogy az etruszoknak minden kétséget kizáróan volt egy, az etnikai hovatartozást illetően máig pontosan meg nem határozott *keleti* eredetszála. Erről tanúskodik a (jobbról balra olvasható) keleti „rovás” jellegű írásuk, valamint a képzőművésze-

tükben (szobrokon, falfestményeken, vázákon, használati és dísz tárgyakon), a világgépükben, továbbá a (részben ismert) hitvilágukban felbukkanó (több irányba mutató) különféle keleti jellegzetességek halmaza. A keletről jött néprész azonban (összetett orientális kultúrájának bizonyos vonásait megtartva) nagyjából a Kr. e. IX–VI. századi időszakot követően viszonylag hamar, pár száz év alatt feloldódhatott Itália vegyes, „italicus” gyűjtőnéven ismert ókori lakosságban. Az etruszoknak nevezett nép, jelentős területeket hódított meg Itáliában déli és északi irányban egyaránt, nyugat felé pedig Korzika szigetére is kiterjedt a befolyásuk, s vélhetően komoly szerepük lehetett Róma várossá fejlődésében is. Az tény, hogy a római királylistában már ellatinosodva jelennek meg az (ismert, korai) etruszk királyok nevei (Lucius Tarquinius Priscus [?–Kr. e. 579], Servius Tullius [?–Kr. e. 535],⁵ Lucius Tarquinius Superbus [?–Kr. e. 496]), bár a mondákban Mastarna⁶ és Porsenna (nem latin) nevei is fennmaradtak.

A történészek és régészek körében az etruszok eredetkérdésének másik viszonylagos egyetértési alapját képezi éppen az a különböző keleti vonásokat is felmutató, ám meglehetősen összetett kultúra, mely az egyesítő elméletet látszik igazolni. E szerint az etruszok egy kelet felől érkező és több helyi, italicus alkotóelem összeolvadásából váltak néppé, majd éppen ezért (a Kr. e. VI. század után), mint *önálló etnikum* hamarosan el isenyészték. Megjegyzendő, hogy az etruszok keleti népösszetevőjét igazoló ábrázoló képzőművészet orientális jellege is többszálú, melyben azonban kétségtelenül az ókori Kelet mezopotámiai és némiképp az egyiptomi művészet részben átkomponált elemei uralkodnak. Az orientális motívumok egy részét az etruszok keleti összetevője hozhatta magával. Másrészt – az itáliai etnogenezis idején – nyilván a korabeli közvetlen mezopotámiai és egyiptomi, valamint a részben szintén ebből táplálkozó, de mégis sajátosan görög (kölsön)hatások is közrejátszottak művészetük kiteljesedésében.

A keleti vonásokat hordozó etruszk ábrázolások közül feltétlen szükséges kiemelni a griffet, melyben – a nyelv és az írás mellett – többen összekötő kapcsot látnak az etruszok és az ázsiai lovaskultúrák népei között. E tipikusan orientális csodalény eredete homályos, s a kapcsolódó vélemények is szerteágazóak. Talán az ókori Mezopotámiában vagy északi vonzáskörében, a különféle szárnyas csodaállat-elődökből kristályosodtak ki alakjának főbb jellemzői. A kialakulás folyamatában azonban jelentős szerepe lehetett azoknak a mai Közép-és Belső-Ázsia területéről több hullámban a Régi Kelet irányába vándorló korai etnikumoknak is, melyek néhány nehezen beazonosítható ókori nép elődei lehetnek, s egyben (áttételesen, esetleg közvetlenül) vérségi vagy kulturális kapcsolatban állhattak a lovasnépek legkorábbi őseivel is, majd az élő- és korai szkítákkal, illetve később a részben a szkítákból sarjadzó hunokkal. Az etruszok (valamint a szkíták) griffjeit többen a görögöktől való átvételnek tartják, miközben ennek – az állításon túl – nincs meggyőző bizonyítéka.

A griffábrázolások többfélék, számos típus, altípus és variáns alakult ki a különböző történelmi korokban, így köztük jelentős különbségek vannak. Ebből adódóan a griff többféleképp mutatkozik meg az etruszoknál is. Előfordul az ókori Keleten több helyütt létező griffszerű változat, melynek emberfeje van. Talán ez az egyik „ösváltozat” továbbélése, mely átmenet az oroslántestű szfinx és szárnyas griff között. Megjelenik egy párduc (vagy gepárd?)–testű, emberfejű, szárnyas variáns is, mely ritka az ókori kultúrákban.⁷ Felbukkan azonban az oroslántestű (szárnyas), de ragadozómadár-fejű griff is. Utóbbi főbb vonásaiban már azonos a régi lovasnépek ábrázolásain is látható „klasszikus” griffel, melyet már Hérodotosz (Kr. e. kb. 484–425) is a szkítákkal hozott összefüggésbe. Ezt a formát, illetve ennek variánsait Közép- és Belső-Ázsiában, illetve a határterületeken, valamint utóbb a Fekete-tenger környékén élő szkíták, később a hunok és avarok, továbbá a belőlük kivált, önállósult népek, illetve a különböző utódnépek több mint másfélszer éven át előszeretettel ábrázolták, mint kultikus csodaállatot.⁸ A griff változatait Árpád magyarjainak régészeti leletei is felmutatják.

Ha a különféle orientális ismérvek, és korábbi felvetések nyomán feltételezzük, hogy az etruszkok Itáliában feloldódott keleti komponensének esetleg köze lehet Közép-Ázsia területéhez, illetve régi közép-ázsiai kultúrákhoz, úgy szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy határozott bizonyítékok nem állnak rendelkezésre, csak közvetett sejtések vetődnek fel. Az etruszkok keleti ágának talánya némiképp hasonló több más, az ókori Keleten felbukkanó – vagy ott szerepet játszó – nép homályos eredetéhez, akik talán Ázsia távolabbi tájairól jöhettek. Az etruszkok e keleti komponense lényegében csak egy „színfolt” a többségi, italicus komponensek kavalkádjában. „Közvetlenül” tehát aligha van közünk hozzájuk.

Egyesek azonban mégis ragaszkodnak az etruszkok „ősmagyar” voltához. Ehhez táptalajt szolgáltat a legújabb, napjainkban megjelent etruszk–magyar *közvetlen* rokonítás felmelegített, és igen meglepő változata, mely Mario Alinei nyelvész minden korábbit felülmúló, és kifejezetten *finnugrista ihletettségű* elméletét foglalja magába. Alinei felfogása már a kezdet kezdetén egy meglehetősen komoly, tisztázásra szoruló problémát vet fel. Nyelvrokonságról van szó, vagy etruszk–magyar azonosságról? E témában írt könyvének alcíme a magyar–etruszk *nyelv-rokonságot* „célozza”.⁹ Szándékát részben még az előszavának kezdő soraiban is megerősíti, bár a mondat végén már egyebet is sejtetni enged. „*Nagy örömmre szolgál, hogy könyvem az etruszk nyelvről, valamint annak kapcsolatáról a magyar nyelvvel és a magyar néppel a magyar olvasóközönség számára is hozzáférhetővé válik.*”¹⁰ A későbbiekben azonban – ahogy az egyes finnugrista körökben néha még ma is tetten érhető – a nyelvrokonság szépen, lassan átcsúszik az etruszk–magyar (etnikai) azonosságba, mint ahogy ezt már a könyv második fejezetének első alcíme (témaköre) is jó előre sejtetni engedi (bár maga a fejezet még csak nyelvekről szól). A cím megfogalmazása ugyanis erre utal: „*A magyar-etruszk azonosság legfőbb szempontjai*”¹¹. Vajon mit ért ez alatt a szerző? Nyelvi *azonosságot*? Avagy etnikai *azonosságot*? Esetleg mindkettőt?

Alinei módfelett kedveli, s gyakran hangoztatja ezt a kifejezést, de álláspontja kétségbe vonható, mert több ezer év távlatában kultúrák és népek között a szó szoros értelmében vett „*azonosságról*” nyilvánvalóan nem beszélhetünk. A szerző elismert nyelvészprofesszor. Státuszából adódóan igen meglepő, hogy könnyedén átsiklik a hallatlanul összetett történeti, régészeti stb. problémákat és kételyeket felölelő kérdések halmazán, és előszeretettel alkalmazza az (egyértelmű jelentéssel bíró) „*azonosság*” szót. Terjedelmes könyvében – többszöri célozgatás és nyelvi megállapítások után – a hatodik („*Az etruszk és a magyar őstörténet*”) fejezetben egyértelműen világossá teszi nézetének etnikai irányultságát, vagyis az etruszk–magyar „*azonosságot*” valló szemléletét.¹² Ezen alapgondolat félreérthetetlenül megfogalmazódik a könyvének hátlapján olvasható ismertetőben is: „*Könyvünk témája az etruszk-magyar azonosság.*” Ez a látásmód nyilvánul meg másutt, a témában (magyar közönség előtt) tartott előadásának (előadásainak?) kezdő mondataiban is. „*Bocsássák meg lámpalázamat, de eddig még sohasem beszéltem ezeröttszáz etruszk előtt...(!).*”¹³

Alinei álláspontjának lényege, hogy az „ősmagyar” előetruszkok a Kárpát-medence egyik bronzkori (vagy előbbi?) ősnépe lenne. Nyelvészként jól ismeri a magyarság finnugor nyelvi kapcsolatait, és az ebből levont őstörténeti következtetések (korábbi, „sarkított”) finnugor/obi-ugor eredetének téveszméjét. Sajnos a szerző ezt korántsem téveszmeként kezeli, hanem maga is teljesességgel elfogadja. Olyannyira, hogy lényegében ebből a szemszögből vizsgálja az etruszk–magyar kérdést. A finnugrisztika dogmájának megfelelően előszeretettel emleget magyarokra gyakorolt török „hatásokat”, valamint tőlük való „kölcsonzést”. A szerző tehát e tekintetben kétségkívül a magyar „hivatalos-akadémikus” nyelvészeti felfogás „imamalmát forgatja”, s szavaiban a régi, ránkeröltetett és agyon súlykolt tézisek élednek újra. „*A magyar olvasó számára nem szükséges kihangsúlyozni ama tényt, hogy nyelv a török nyelvnek és kultúrájának milyen óriási befolyása volt a magyar társadalom és nyelv alakulására. Ezek közül a hatások közül kiemelnék három, dolgozatom szempontjából különösen jelentős vonatkozást:*

- *A lóra és a lovaglásra vonatkozó kifejezések török eredetűek.*
- *Ezek a kifejezések megegyeznek az obi-ugor nyelvekben használt kifejezésekkel.*
- *Más, a török (elsősorban csuvas) nyelvből kölcsönzött mezőgazdasági, társadalmi és politikai kifejezések viszont nem egyeznek meg az obi-ugor nyelvekben használt kifejezésekkel.*

Ez a három tényező a magyar őskor vonatkozásában elméletünk fényében a következőket vonja maga után.

- *A magyar és obi-ugor nyelvek a Kr. e. III. és IV. évezredben a nyugat-ázsiai területeken még egységesek voltak.¹⁴ Nagyon közel álltak az első török kultúrákhoz amelyek lefektették a lovastársadalom alapjait.*
- *A magyarok az obi-ugoroktól való különválásuk után minden valószínűség szerint ismét török hatás alá kerültek.*
- *A magyarok az időszámításunk előtti III. évezredben érkeztek történelmi területeikre – a Kárpát-medencébe – és szerepük az etruszkok, villanovaiak, valamint elődeik, az ősvillanovaiak kialakulásában kétségtelen.¹⁵*

Amennyiben jól értjük, Alinei szerint az „ősmagyar” etruszkok egyben „ősfinnugorok” is! Esetleg másképpen értelmezve az egyre szétágazóbb problémát, a Kr. e. III. évezred-béli Kárpát-medence állítólagos finnugor-ősmagyarjai által befolyásolt (elfinnugorosodott?) keverékneptől utóbb a bronzkorban alakulnak ki az elő-etruszkok? Meglehetősen zavaros az egész. A szerző – Hugh Hencken amerikai régészre hivatkozva – a következőket vetette papírra: „[...] Mindazonáltal Hencken kutatásai alapján bizonyítottan tekinthető, hogy a bronzkor végének »Kárpát-medencei-dunai« eredetű népcsoportjai eljutottak a Földközi-tenger vidékének keleti és középső területeire. Itt aztán elterjesztették kultúrájukat, amelyből Olaszország mai területén kialakult az etruszk civilizáció. Természetesen az őskori »Kárpát-medencei-dunai« népek még nem magyarok.”¹⁶

Azt készséggel elhithetjük Alineinek, hogy „az őskori »Kárpát-medencei-dunai« népek még nem magyarok” (bár másutt mégis magyaroknak írja őket). De ezen „Kárpát-medencei népek” nem is etruszkok, hiszen maga is azt vallja, hogy csak Itáliában lettek azzá. Akkor viszont mely logika alapján nevezi előadásain a mai magyarokat „etruszkoknak”? Bármely jóindulatú is az elképzelése, ez alapján véve nem más, mint a közönséget befolyásolni akaró „előadoi fogás”, vagyis egyfajta – az őstörténeti egzotikumra vágyók tetszését szolgáló – „szóvirág”. Alinei felfogása tehát láthatóan zavaros és ellentmondásos, melybe szépen „belecsomagolta” a finnugrizmust is (talán azért, mert esetleg remélte, hogy elmélete így „hivatalos” körökben támogatásra talál?). Elképzelhető, mert vannak sorai, melyek így is értelmezhetők. „*Bízom benne, hogy az eddig elért eredmények legalább ahhoz elegendőek lesznek, hogy [...] figyelmet kapjon, és hogy felkeltse az ugor és finnugor eredetkutatók érdeklődését.*”¹⁷

A „finnugor eredetkutatók érdeklődése” kevésbé tapasztalható, ám annál inkább meglepő, mikor a szerző a Kr. e. IV–III. évezredben obi-ugorokat, magyarokat, és törököket említ. Akkor ugyanis még nem voltak ugorok, sem magyarok, s a legkevésbé pedig „törökök”,¹⁸ mert azidőtájt Eurázsziában leginkább a különféle régészeti kultúrák létezése ragadható meg. Vajon honnan tudja Alinei, hogy mi történt pontosan, a „nyugat-ázsiai területeken” Kr. e. IV–III. évezredben? Ott volt talán? Esetleg a nyelvészeti fantázia finnugor „családfájának” a hozzá hasonló módon gondolkodó megalkotóitól tudhatja? S voltak-e valóban ilyen, vagy olyan „szétválások”? Ha voltak – mely egyáltalán nem biztos –, azok pontosan hol, mikor és hogyan zajlottak? Vajon bizonyosan minden úgy van, ahogy azt gondolják-tanítyák? Hiszen az ezzel kapcsolatos állítások halmaza egyszerűen nem más, mint bizonyíthatatlan és fiktív finnugrista-nyelvészeti feltételezések összessége.

Alinei a Kr. e. IV–III. évezred-béli „török” szóhasználatot nem indokolja, de kijelenti a „török” nyelvi kötődést, s a bonyolultabb „altáji” háttérrel csak mellékesen említi (bár itt is inkább a proto-altáji szóhasználat lenne helyesebb). „[...] az uráli letelepedésektől délre fekvő *Serednyi Stog* [...] néven ismert kultúrának [...] szintén a török nyelvcsoporthoz kellett tartoznia. Vagyis magától értetődően török a híres *kurgan* [kultúra] is, vagy az orosz *Yamnaya*, mely a III. évezred folyamán a *Serednyi Stogból* alakult ki, és egészen Kelet-Európaig elterjedt. Röviden, minden lovas-harcos nomád nép, akik már az őskorban, akár később az eurázsiai sztyeppéken váltották egymást, túlnyomórészt az altáji népekhez tartoztak.”¹⁹ Egyetértek Alineivel abban, hogy minden valószínűség szerint az „előkurgános” műveltségek etnikumai jórészt a későbbi nagy lovasnépek ősei lehetnek, ám hogy ezek közül mennyien beszéltek a későbbi altáji nyelvek elődeit, azt aligha lehet sejteni. Köztük ugyanis minden bizonnyal ott voltak – nyilván jelentős arányban – a nyelvészek által (ismét csak „sarkosan”) „indoeurópainak” és irániak nyilvánított népek (népösszetételek) ősei is.

Ami pedig a ’ló’ stb. „török” eredetét illeti, Alinei – egyes nyelvész kollégáihoz hasonlóan –, módfelett leegyszerűsíti a probléma történeti háttérét. Továbbá alapvető hibát követ el a gyakori állításaival, mikor talán helyesebb lenne feltételezni. A lóval kapcsolatos állítására is ez vonatkozik. A ’ló’ szó leegyszerűsített „török” eredete, és tőlük az obi-ugor, illetve magyar nyelvbe való átvétele pusztán nyelvészeti feltételezés csúrt-csavart eredménye. Sajnálatos, hogy Alinei nem vesz tudomást a „törököket” jóval megelőző szkíta és hun lovasnépekről, akiknek (közelebbi-távolabbi rokon és nem rokon) összetevői közt minden bizonnyal ott voltak a törökök különféle népnéven említett *elődei* is, vagy inkább talán azok egy része (kiket mindenekelőtt a kínai források említései közt sejtethünk). Ők azonban még nem „törökök”. Valószínű, hogy a türk-elődök egy hányada éppen a szkíta és hun kötelékben válhatott kifejezetten a lovaskultúra részévé, bár ez is csak indirekt – noha hihető – bizonyítékokkal alátámasztható feltételezés.

A magyar ’ló’ szó – állítólagos és elfogadott – ótürk megfelelője ’at’, mely több mai türk/török nyelvben is megőrződött (illetve a mongol ’*aduu*’ szóban is nyoma van). A magyar ’ló’ szavat tehát kissé aggályos határozottan a „török” (türk) nyelvjárásokból vagy ótürk nyelvből származtatni. A szétágazott türk/török nyelvek (baskir, tatár, kumyk stb.) későbbi fejleményeként már valóban megjelenik a magyarral kapcsolatba hozható ’alaša’ szóalak. Ráadásul a szláv nyelvekben is jelen vannak a változatok (orosz: лошад [лошадь], ukrán: лоша [лоша], lengyel: losa). A ’ló’ szót a „hivatalos” magyar etimológia az (állítólagos) ugor „alapnyelvből” származtatja, mert az obi-ugor nyelvekben megtalálhatók a közeli párhuzamok (vogul: lo, luw, oszják: lox, lau stb.). Csakhogy az ugorok nem lovas népek, és semmi nyoma nincs annak, hogy valaha is azok lettek volna. A lovat minden bizonnyal a nevével együtt ismerték meg és vették át. Ugyanakkor – a fentiek alapján – nem valószínű, hogy a szóalak az ótürk nyelvből származna. Az obi ugorok esetében *elvileg* ugyan lehetséges lehetne a későbbi türk/török (baskir, tatár) vagy a szláv nyelvekből való átvétel (csak az a kérdés, hogy a szó későbbi türk/török, vagy szláv eredetű-e?). Mindazonáltal az is elképzelhető, hogy a magyar ’ló’ szóval rokon obi-ugor szavak akár a korai (nem finnugor) magyar-elődök egyik, valamikor az obi-ugor elődökkel összeolvadt ágának, vagy töredékének a korai nyelvi hatása, illetve hozadéka is lehet.²⁰ Bárhogyan is van, a ’ló’ szó eredetének számos különféle magyarázata létezik, de e nyelvi találynak nincs általánosan elfogadható, megnyugtató megoldása, így a kétely továbbra is fennáll. Ebből adódóan Alinei idevonatkozó megállapítása (is) erősen kérdéses.

Érthetetlen, hogy az egyébként *finnugorellenes*, még a *létező nyelvi kapcsolatokat is gyakran elutasító széleskörű közönség* vajon miért nem figyel fel Alinei etruszk–magyar elméletének a kifejezetten finnugor, pontosabban ugor irányultságára? Sajnos a különlegességekre éhes érdeklődők (a többi őstörténeti csodabogárral együtt) a meglehetősen zavaros *etruszk–magyar azonosság elméletet* is elhiszi. Mert a lényeg ugyebár a szép, és

egzotikusan hangzó *etruszk*... S akkor már ki törődik azzal, hogy ezek – Alinei szerint – éppenséggel valamiféle *ősfinnugorok*?

Mivel Alinei nyelvész, így az etruszk–magyar rokonításában elsődlegesen a nyelv játszik szerepet, s könyvének is ez képezi meghatározó lényegét. Az etruszk nyelv az írott szövegekben maradt az utókorra. A fennmaradt írások nagy részét már korábban megfejtették, de mivel az etruszk nyelvemlékek zömében sírfeliratok és fogadalmi szövegek; emiatt rendkívül kevés tájékoztatást adnak. Általában neveket, rangokat, családi vonatkozású közléseket tartalmaznak, így magát az etruszk nyelvet többek szerint (Alinei véleményével szemben) még nem sikerült teljességgel rekonstruálni. Az *elfogadott* kutatási eredmények alapján, eddig még egy nyelvcsaládba sem sikerült beilleszteni annak ellenére, hogy több különféle nyelvvel rokonították. Az bizonyos, hogy az etruszk már az ókorban holt nyelvvé vált, melyet az utolsók közül talán (Karthágót és az etruszkokat tanulmányozó) Claudius császár (41–54) ismerhette.

Az etruszk nyelv írásbelisége is komoly problémát vet fel. Vajon ez hol alakult ki? A Kárpát-medencében nem jöhetett létre, mert a bronzkori leleteken sem az ismert magyar, sem az etruszk írásnak nincs nyoma. Másképp fogalmazva; ilyen kiforrott, rekonstruálható „ábécé”-vel rendelkező „rovásszerű” írásrendszerek ebben a korban, e földrajzi területen nem léteztek. Ha ez így van, akkor lehetséges, hogy az írást etruszkok keleti népösszetevője a mai Anatóliából hozta magával, vagy más „rovásszerű” orientális írások alapján Itáliában jött létre.

Alinei (talán éppen ezért?) nem is értekezik az etruszk írásbeliségnek a – többek által vallott – magyar rovásírással való „rokonságról”, bár feltehető, hogy tud erről. Az etruszk írás nyomán csak különböző nyelvtani következtetéseket von le, melyeket – elméletének megfelelően – igyekszik kapcsolatba hozni az ugor és a magyar nyelvvel. Elképzelhető azonban, hogy a magyar rovással való összehasonlítás esetleges kerülésének talán más oka is lehet. Ha netán így lenne, akkor ennek ismét Alinei elképzelésének alap-étele lehet az oka, vagyis a Kárpát-medence késő bronzkorának állítólagos ősfinnugor etruszk-magyar elődeinek problematikája. A finnugor népeknek ugyanis a régi korokban *nem volt írásbelisége*. Az (itáliai) etruszkoknak viszont volt írása, miként a magyaroknak is (bár a két írás eltérő). Az írásbeliség tekintetében e halmozott probléma áthidalása igen aggályos és roppant körülményes lenne, s egyúttal módfelett megnehezítené a Kárpát-medencei ősfinnugor-etruszk-magyarok „összekovácsolását”.

Az etruszk „ábécé” kapcsán Alinei is a görög eredetet vallja, azzal a meghagyással, hogy a görögben nem létező hangok jelölésére saját grafémákat alakítottak ki. Az etruszk írás későbbi fejlődését, illetve a szövegek rövidített, kevesebb jellel való közlését a sémi írások logikájának nyomán, ám annak fordított irányával magyarázza.²¹ Lehetséges, hogy a görög és etruszk „rovásszerű” (vagy akár a szkíta stb. rovás) írásoknak van köze egymáshoz, de a különféle átvételek kérdése igen bonyolult háttérre rejthet, melyre már aligha lehet fényt deríteni. Az viszont igen valószínű, hogy a „rovásjelek” Ázsiában keletkeztek, és az idők folyamán számos változat, variáns jött létre. A „rovásszerű” írások kialakulásának többféle elmélete ismeretes, s a vita még nem tekinthető lezártnak. Az etruszk „ábécé” görög jelekből való kizárólagos átvétele azonban pusztán egy vélelem, melynek nincs teljesen megnyugtató bizonyítéka.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, ám mivel az etruszkokat Alinei és követői magyarnak tartják, így létjogosultsága lehet a kérdés más oldalról való szemlélésének is. Bizonyos (műkedvelő) körökben ugyanis vannak elképzelések és vélemények a bronzkori „magyar” írásbeliségről, bár ezt általában nem a Kárpát-medencéhez kötik. A bronzkori „magyar” írás kapcsán Varga Géza íráskutató (geológus?) többek által vitatott munkái kapcsán térek ki röviden.²² Annál is inkább, mert egyik dolgozatában érintőlegesen szót ejt az etruszk írásról is.

Varga lényegében motívum-ábrázolásokról, szimbólumokról, „preírásról” értekezik, elsősorban a Régi Kelet, és igen tág ázsiai területek függvényében keresve a székely-magyar rovásírás gyökereit. *„Mivel [...] a szimbólumokból kifejlődött írásjelek magyarsághoz kerüléséhez csak bronzkori nyelvemlékek alapján alkothatunk képet magunknak – ennél korábbi időpontról nehéz lenne bármi valószínűt mondani. Későbbi időpont meg azért nem vehető számításba, mert már a legkorábbi bronzkori írásokban is felbukkannak a kérdéses írásjelek Egyiptomtól Kináig (tehát mindenütt, ahol a magyarság élhetett).”*²³

Megjegyzem, hogy Varga is belesett egynémely finnugrista nyelvész (köztük az etruszkokat „ugor” köntösbe öltöztető, finnugrizmussal behálózó Alinei) hibájába.²⁴ Talán szerencsésebb lett volna, ha Varga a magyarság helyett valamely elődnépet (elődnépeket) említ. Arról nem is beszélve, hogy a források, régészeti leletek és hagyományok alapján az Eurázsiahoz kötődő magyarságnak – mint „népnek” – az esetében hiteltelen és bizonyíthatatlan, hogy valaha is Egyiptomban élt volna. Ez az elképzelés – általános vonatkozásban és a részleteket mellőzve – legfeljebb csak a magyarok elődeinek, illetve azokkal határozottan vagy vélhetően összefüggésbe hozható (különféle kapcsolódású) rokon népeknek, néprészeknek az esetleges, valamely időtartamra korlátozódó ottani tartózkodása kapcsán lenne feltételezhető egyes források említése kapcsán, de a rendelkezésre álló kevés adat is kérdőjeleket vet fel.²⁵

Varga korántsem bizonyos bronzkori eleink „valódi” írásának létezésében, bár (az erősen kritizált, több helyütt kevésbé meggyőző adatai alapján) ezt lehetségesnek tartja, de – dicséretére válják – szót sem ejt arról, hogy az etruszkok „ősmagyarok” lennének. *„Az aztán további kutatások és spekulációk tárgya lehet, hogy [...] az őseink valódi írással rendelkeztek-e a bronzkorban vagy csupán néhány írásszerűen használt vallásos szimbólummal. Úgy gondolom, hogy az eddigi adatok minden esetlegességük ellenére is megengedik valamilyen – jórészt fonetikus jelekre épülő – magyar írásbeliség feltételezését.”*²⁶ A szerző néhány figyelemreméltó észrevétele és összegző eredménye mellett azonban számos kétely vetődik fel írásai kapcsán, így – az egyébként szerteágazó – munkássága többünk számára nem nyújtja a nézeteivel való felhőtlen egyetértés és az azonos álláspontra helyezkedés lehetőségét. Nem lévén íráskutató (a tárgykörben való olvasottsággal és magyar rovás ismeretével rendelkezem), s mivel nem célozom Varga munkáinak részletekbe menő kritikája, így azt – a fenti aprócska észrevételeken túl – más, ezt fontosnak tartó kollégákra és szakirányú kutatókra bízom.²⁷

Varga (Massimo Pallottinora hivatkozva)²⁸ szót ejt az etruszk írásról is, kétségbe vonva annak állítólagos görög eredetét, futólag kitér a magyar rovással való összefüggéssel kapcsolatos, (a lényegét tekintve elfogadható) nézetére is. *„Az etruszk írás eredete körüli viták még ma sem tekinthetők lezártnak. A hagyományos elképzelés szerint az ábécét a legelső görög telepeseiktől vették volna át az anatóliai eredetű etruszkok. [...] Az archaikus etruszk feliratokon azonban szótagírás nyomai fedezhetők fel, ami nem származtatható a görögből. [...] Cerveteri egyik archaikus vázájának felirata az ábc betűi mellett teljes szótagjegyzéket is tartalmaz. Az etruszkok [...] – ellentétben a fenti elmélettel – feltehetően az anatóliai őshazájukból hozták magukkal az írás ismeretét és a magyar számrovással majdnem pontosan megegyező számjelölésüket is, valamikor az i.e. második évezred közepén.”*²⁹

Az bizonyos, hogy a magyar rováshoz alakilag csaknem azonos, vagy hasonló (Varga által bemutatott) etruszk archaikus, és ettől némileg különböző későbbi betűjeleknek a hangértéke (fonetikája) néhány kivétellel teljesen eltér a magyar rovásírás változataitól. Az egyik kivétel a magyar rovás ’a’ betűjelével távoli távolabbi kapcsolatban lévő etruszk jel (melyből vélhetően a latin írás ’a’ betűje származik). A másik pedig a későbbi etruszk feliratok egyik ’t’ hangot jelölő betűjele, mely bár némiképp hasonlít, de fordítottja a magyar rovás ’t’-jének. Ugyanakkor a magyar ’n’ hangértékű rovásjelnek alakilag meg-

felelő etruszk „betű” ’k’ hangot takar. A magyar ’p’ hangot jelölő jel etruszk megfelelője viszont ’e’ hangértékű. A magyar ’f’ jellel azonos archaikus etruszknak a hangértéke ’th’. A magyar ’ly’ hangot jelölő rovásjel változata³⁰ (egyik kései) etruszk megfelelője ugyancsak ’th’ hangértékű. A magyar ’ly’ egy gyakori „egyezményes” formájával³¹ kapcsolatba hozható etruszk jelek ’h’ és ’ph’ hangokat jelölnek. A magyar ’v’ hang jele az etruszkban egy bizonyos ’s’ hangot képvisel. A magyar ’ny’ jel etruszk párjai ’r’ hangot takarnak. A magyar ’(a)k’ hang variánsainak etruszk megfelelői az ’s’ hang egy változatát takarják. Ugyanúgy a magyar ’b’ hang jelének megfelelő etruszk „betű” ismét egy ’s’ hang változata. A magyar rovás ’zs’-je az (archaikus) etruszkban ’kh’ hangot jelöl.³² Mindezek alapján kimondható, hogy bár az *etruszk írás* keleti eredetű, de ez önmagában nem bizonyítéka az *etruszk–magyar rokonságnak* (noha sokan annak tekintik).

A fennmaradt etruszk írásos emlékek nyomán a legtöbben egyetértenek abban, hogy az etruszk nyelv ragozó (ún. agglutináló) jellegű (volt), miként a magyar őstörténet kérdéseit közvetlenül érintő nyelvcsaládok is: az altáji és az uráli (korábban az egységes ural-altáji elnevezés volt ismert). Mindez kétségkívül fontos megközelítés a magyar múlt szálainak kibogozásában, de egyáltalán nem biztos, hogy egy adott nyelvi szerkezet (más ugyanilyen lényeges tények figyelembe vétele nélkül) bármely népek közti „azonosság” közvetlen bizonyítékaként kezelendő. Ha így lenne, akkor a finnugor és az altáji népek is „azonosak” lehetnének egymással, mert a nyelveik ragozóak. De vajon a finnek azonosak a halhamongolokkal, vagy az ujugrok (uygurok) a lappokkal? Ez nyilvánvaló abszurdum lenne.

Alinei – ahogy könyvében lépten-nyomon tapasztalható – a „sarkított” finnugrista „recept” szerint (bizonyos összefüggéseket a minimumra leegyszerűsítve) a magyar őstörténet kapcsán holmi „török hatást” (hatásokat) emleget. Az etruszk–magyar „azonosság” tekintetében pedig az uráli vonatkozások mellett tör lándzsát, s ezen belül pedig ugor nyelvi alapra helyezi elméletét: „*Lássuk hát, hogyan lehet az etruszk anyagot az ugor nyelvekről meglévő ismereteink fényében értelmezni.*”³³ Vagyis; a saját kizárólagos finnugrista-nyelvész meggyőződésének mentén értelmezi a magyarság őstörténetét, melyhez elképzelésének megfelelően társítja az etruszk–magyar „azonosság” elméletét. Ezt az „azonosságot” alapul véve, hosszú oldalakon keresztül rendkívüli részletesen taglalja (kifejezetten finnugrista szemszögből) az etruszk szó- és helynévkészletet (mint az „azonosság” legfőbb szempontjainak egyikét), továbbá az etruszk és a magyar ragozó nyelvek jellegzetességeit, köztük az ún. magánhangzós szótagszerkezetet, a kezdő hangsúly meglétét, a magánhangzó-illeszkedés törvényszerűségét, a képzők és egyéb toldalékok szerepét. Több más nyelvtani sajátosság mellett elemzi továbbá az etruszk-magyar történeti hangtant, „*természetesen az ugor alapnyelv és időnként a finnugor nyelv történeti-fonetikai vonatkozásait szem előtt tartva.*”³⁴ A probléma ott van, hogy a felsorolt és elemzett tulajdonságok jelentős része nemcsak a magyar és a hajdani etruszk nyelvre jellemző, hanem többé-kevésbé más ragozó (köztük altáji) nyelvekre is vonatkoztatható. A szerző vaskos könyvének teljes áttekintésére nincs lehetőség, így pusztán néhány lényeges meglátásának vitatására vállalkozom.

Alinei igen nagy hibát követ el, mikor (a magyar „hivatalos” szemlélethez hasonlóan) nem veszi észre, hogy a magyarok finnugor eredetének téveszméje valójában a magyarságnak (véltetően inkább a magyarság egy részének) az ugorokkal való *érintkezésén* alapszik (i. m. 441–450). Ezt kísérli meg valamiféle Kárpát-medencei ősfinnugor-magyar-„proroetruszk”-bronzkori „őshonossággá” formálni, megspékelve – lépten-nyomon és történelmi korokon átvelve – az említett „török” „hatásokkal”.³⁵ Eközben figyelmen kívül hagyja a magyar etnogenezis szkíta, hun, avar (közép- és belső-ázsiai) *többségi* összetevőit,³⁶ valamint az ezt erősítő különböző források tanúságát, melyek állítását tévedésnek tartja. Említi ugyan a László Gyulának a késő-avar korhoz kötődő „kettős honfoglalás” feltételezését³⁷, de megfedkedezik

az ebben foglalt magyar nyelvűség lehetséges jelenlétéről, mert az ellentétes a saját elméletével. Kizárólag finnugrista tudósokra támaszkodik és elsiklik a magyarokat a lovasnépektől való eredeztetés tradicionális elmélete és azt ezt képviselők véleménye mellett.

Alinei, az általa finnugornak tartott magyarságot ért „török hatásokból” adódó kettősség okán Kodály Zoltánra is hivatkozik. Szerzőnk ugyanis Kodály kutatási eredményeinek nyomán a magyar népzében a magyarok „kettős lelkét” látja visszatükröződni³⁸ Ezzel a kizárólagosan finnugornak tartott nyelv és a (leegyszerűsített „hivatalossággal” töreknek mondott, de valójában, belső-ázsiai eredetű) pentaton dallamvilág kettősségére utal. Pedig szó sincsen itt holmi kettős lélekről, hanem annál inkább egy Közép- és Nyugat-Európában egyedi, a népzene ősrétegét meghatározó „zenei anyanyelvről”, mely más jellegzetességekkel együtt, a magyarság etnogenezisében részt vevő régi ázsiai lovasnépektől való leszármazását tükrözi. Ezt erősítik az újabb népzene-kutatási eredmények. Kár, hogy Alinei nem ismeri ezeket.³⁹ Kodály (és Bartók Béla) zseniális meglátásai óta sok idő telt el. A magyar őstörténet-kutatást évtizedeken át lefedő (uráli eredetet „hivatalosító”) nyelvtudomány nyomán a népzene-kutatás is igyekezett felmutatni finnugor gyökereket, melyeket a *szűk hangterjedelmű, hétfoku-kezdemény melódiákban* – köztük bizonyos obi-ugor–magyar siratótípusok magyar megfelelőiben – vélt feltalálni. A szűk hangterjedelmű dallamvilág viszont egész Euráziában (és másutt is) előfordul, így a magyar melódiáknak nemcsak finnugor illetve obi-ugor, hanem számos európai, közép- és belső-ázsiai párhuzama van. Így van ez a siratódallamok esetében is, melyeknek a Balkánon, és Törökországban is vannak rokonai.⁴⁰

Alinei az alapvető finnugor szemléletétől csak a könyve elején tér el (látszólag), ahol az etruszk tisztségek neveit vizsgálja, ezek *türk és magyar* eredetének tükrében.⁴¹ Természetesen a türk vonatkozások itt is leegyszerűsítettek. Kitér röviden az avar–magyar kapcsolatokra is, de ezt a kérdést is az előbbiekhöz hasonló módon közelíti meg.⁴² Emellett azonban továbbra is igyekszik hangsúlyozni – ahol csak lehet – a magyarság finnugor-ugor eredetének kizárólagos vélelmét. Itt is szembesülünk a visszatérő „török hatással” és a magyarokat a hunokkal, avarokkal, törökökkel, való „összetévesztéssel”, valamint más elcsépeelt-sulykolt, sok évtizede olvasható-hallható fordulattal.⁴³

A szerző az etruszk tisztségek közül – bonyolult fejtegetések közepette – kiemeli a *'zila'* (*zil, zili, zilac, zilc, zilaθ*) illetve a *'canθe'* (*canθce, canθus, camθi*) szavakat, melyeket a magyar *'gyula'* és *'kende'* (fejedelmi) méltóságokkal azonosít. Az etruszk *'θuta'* rangot az avar *'tudummal'*, a *'tarχun'*-t pedig a magyar *'tarjánnal'* hozza kapcsolatba. A magyar *'gyula'* és *'kende'* ('kündü') méltóságokat türk eredetűnek tartja. Kiemeli a *'gyula'* bolgár-török vonatkozását a *'δουλο'* „törzsi nevet” említve, viszont a sokkal egyértelműbb *'Dulo'* dinasztiairól (és *Dula alán fejedelem* nevével való) összefüggésről nem ejt szót. Emellett utal a besenyő *'yila'* és a baskír *'yulay'*, analógiákra is. Felsorolja a *'kende'* ('kündü') kazár, tatár, hakasz és mongol párhuzamait.⁴⁴ Ezek nyomán végül Alinei megismétli azt a – kifejegecesedett finnugrista nézetből fakadó, s utóbb elkoptatott – magyarázatot, miszerint a régi magyar katonai és politikai társadalmi szervezet (így a *kende* [kündü] és *gyula* méltóságok is) türk „eredetű” átvételek. Arra azonban nem keresi a választ, hogy ez a szerveződés vajon honnan került a türk (és mongol) népekhez. Nem is gondol rá, hogy mindez a magyarság és a türk népek közös gyökereivel, vagyis az alapvető hun és szkíta eredetükkel függhet össze.⁴⁵ A *'kende'* szóalak valamely továbbélését esetlegesen a magyar népies *'kend'* megszólításban feltételezi.⁴⁶

Alinei az etruszk *'maru'* (*'maro'*, *'marunu'*, *'marunux'* stb.) tisztséghez igen erőltetetten kísérel meg magyar párhuzamot találni. „*A marónak [...] nincs igazi megfelelője az ősmagyar tisztségviselői rendszerben*” de említi, hogy a latinok és umberek ismerték. Így az is könnyen lehet, hogy e tisztséget jelző szó az etruszkok részéről átvétel csupán, s a keleti összetevőjüknek az italicus népekkel való összeolvadását jelző nyelvi hozadék. A szerző a *maru* tisztséget

utóbb a magyar ’mérő’ (’földmérő’) foglalkozásra utaló (folyamatos) melléknévi igenévvél (participiummal) hozza összefüggésbe. Ugyanakkor mindkét (etruszk és magyar) fogalmat a ’mér’ igéből származtatja, melyet (Martha francia kutató nyomán) a ’mer’ szóra vezet vissza, viszont nem tudja eldönteni, hogy ez finnugor vagy szláv eredetű-e?⁴⁷ Az etruszk ’*lucumo*’ szót általában a királyi méltósággal hozzák kapcsolatba, míg Alinei inkább a magyar ’lovas’, ’lótulajdonos’ jelentéstartalommal vonja párhuzamba. Ezt követően rövid (véltetően nem mindenki számára könnyen követhető), nyelvészeti eszmeifuttatással a szó első felét a ’ló’-val, második felét a feltételezett uráli nyelvből származó manysi ’*kom*’ (’*kum*’, ’*χum*’), »ember, férfi« jelentésű szavakkal és a komi (hasonló tartalommal bírő) népnévvél kapcsolja össze.⁴⁸

Az etruszk rangoknak a szerző szemszögéből értelmezett türk-magyar párhuzama már eleve nehezen (de leginkább sehogysem) érthető. Ismét felvetődik a kérdés: milyen türkokról értekezik Alinei, mikor azok az etruszkok idejében nem is léteztek, legfeljebb őseik, a szkíta és hun elődnépek⁴⁹ kötelékekben. Másrészt – ha Alinei szerint – a finnugor magyarok a türköktől vették át a méltóságneveket, akkor ezek az ún. „átvett” rangok, hogyan kapcsolódnak az (állítólag Kárpát-medencei ősfinnugor-ősmagyaroktól származó) itáliai etruszkok rangjaihoz? Hiszen a finnugor népeknél nincs semmiféle hagyománya sem az etruszk ’*zila*’-nak, sem a magyar ’*gyulának*’, tehát nem is lehet finnugor eredetű. Ha ez így van, akkor az Alinei elmélete szerinti Kárpát-medencei ősmagyar-ősfinnugoroktól származó itáliai etruszkok⁵⁰ honnan veszik rangjaikat? Netán a türkök elődeitől? Ezt miként magyarázná Alinei? Ez esetben a türkök eredetét kellene boncolgatnia. Az bizonyos: a türkök (lovasnép) elődeiről még senki nem állította, azt hogy azok finnugorok lettek volna. Ha pedig a türkök elődei nem finnugorok (ahogy nyilvánvalóan nem azok), akkor ismét tovább burjánzik a probléma. Alinei állítólagos *Kárpát-medencei finnugor-előetruszkjainak* vagy a *tőlük származó* itáliai utódaiknak a türkök szkíta és hun elődeivel való bármely tartós és széleskörű kapcsolatát már igen komolytalan lenne feltételezni.

Lehetséges, hogy az etruszk rangok – minden előzmény nélkül, a lovasnépektől függetlenül – Itáliában alakultak ki? Ha így lenne, akkor viszont ezeknek bizonyosan semmi köze sem lehet a türk és magyar méltóságnevekhez. Vajon Alinei felfogásában nincs valamiféle – az alapvető finnugor szemléletéből adódó – feloldhatatlan zavar?

„*Egy fenékkal nem lehet két lovat megülni*” – tartja igen találóan a magyar szólásmondás... Csakhogy itt már többről van szó, hiszen ő- és mai finnugor népeket, etruszkokat, magyarokat, valamint türköket (pontosabban a türk nyelvből származó szavakat) próbál „közös nevezőre” hozni a szerző, mégpedig egymástól távol álló korok közt ingázva. Arról már nem is beszélve, hogy az etruszk-magyar rangok és tisztségek szóalaki hasonlóságai nem mondhatók közelinek és a nyelvi magyarázatok is olykor meglehetősen erőltetettnek tűnnek. Ez lényegében vonatkoztatható Alinei által bemutatott etruszk-magyar méltóság, rang, vagy foglalkozás „párhuzamaként” feltüntetett összes szópárra. Közülük mégis talán a ’*maru*’-’*mér(ő)*’, illetve ’*mer*’ társítás emelhető ki, ahol a szerző – mint láttuk – még a szó szláv eredetét is felveti, mely körülmény még tovább bővíti a bizonytalanságot. A finnugor-etruszk-magyar-türk problematika megoldása – a szerző álláspontján keresztül – leginkább csak olyképpen lenne lehetséges, ha a türköket – pontosabban az elődeiket – is be lehetne söpörni valamiféle egyen-finnugor kalap alá. Mivel azonban ez teljes képtelenség, így Alinei felfogását illetően továbbra is fennállnak a halmozott kétségek.

Ha azonban mégis feltételeznénk az etruszk és magyar rangok (nem túl meggyőző) azonos tőről fakadását, úgy a megoldás talán az lehetne, hogy – elvetve Alinei alapvető nézetét – ismételten figyelmen kívül kell hagynunk a *Kárpát-medencei ősfinnugor-ősmagyar előetruszkok* létezését. E helyett az itáliai etruszkok *keleti népösszetevőjének* a protoszkítákkal vagy azok valamely – ugyancsak az andronovói (régészeti) kultúrából sarjadzó – rokon etnikumával

való lehetséges összefüggésén keresztül már inkább elképzelhető lenne a méltóságnevek egy töről eredeztetése, de ennek bizonyításához sem lennének elegendőek egymagukban a nyelvi eszme-futtatások. Ugyanakkor ezt a feltételezést *vitathatatlanul meggyőző* érvekkel még nem támasztották alá (noha léteznek erre irányuló meglátások).

Alinei nem érte be az állítólagos Kárpát-medencei etruszkok nyelvi vonatkozásokkal való ősfinnugor-magyarításával. Mindezt megfejelte régészeti eszme-futtatásokkal is. A legnagyobb „gondot” az okozza, hogy neolitikum és a rézkor képlékeny határmezsgyéjén, a Kr. e. IV–III. évezredben, a Kárpát-medencét vélhetően több hullámban elérő sztyepei előkurgános népesítés fogalma állandóan keveredik a későbbi műveltség, a bronzkori halomsírosok képzetével. Ez ugyanis meglehetősen zavart kelt, különösen akkor, mikor a szerző régészeti kalauzolásával állandóan – e korokban még nem létező – „törökökbé”, és az állítólagos ősfinnugor-ősmagyar-előetruszkokra gyakorolt hatásaikba botlunk. Sőt; Alinei beemeli közéjük a szlávokat is, akiket úgyszintén Kelet-Európa és a Kárpát-medence őslakóinak tart.⁵¹

A szerző által többször említett sztyepei előkurgános yamnaya (jamna) műveltséget és elődjét, valamint az ezekről alkotott véleményét már idéztem. Mint láttuk, a rézkori előkurgánosokat „törökökné” nevezi. Érdekes módon könyvének vége felé – ugyanezeket hol magyaroknak, hol pedig „török” vezetőrétegű magyaroknak írja le. Nem nehéz észrevenni, hogy az utóbbi változat lényegében nem más, mint a „honfoglalásról” kialakított „hivatalos” finnugrista szemléletnek átültetése a bronzkori Kárpát-medencébe (természetesen más szereplők alkalmazásával). „*A kurgánok magyarjai természetesen magukkal hozták ősi nyelvüket és kultúrájukat, valamint a török politikai szervezetet is.*”⁵² „*Ebbe a képbe kell beilleszteniünk a nomád, török vezetőréteggel rendelkező magyarok érkezését. [...] A kurgánok nomádjainak vándorlása tehát a magyarok honfoglalása.*”⁵³

No, de haladjunk sorjában. Alinei szerint vajon milyen nyelvet hoztak magukkal a kurgánosok? Ósfinnugort? Östörököt? Esetleg mindegyik elődjét? Leginkább ez utóbbi lehetséges, miként az is, hogy a magyarok őseinek valamely igen távoli elődei lehettek az előkurgánosok. Ezek Ázsiában maradt népességének nyelve hathatott a protofinnugorok, később pedig a prototürkök nyelveinek kialakulására. Ami pedig rézkori kurgánosok „honfoglalását” és a már ittlévőket illeti, Alinei álláspontja alapján az olvasó számára talányos, hogy ki a magyar. Végül is mindegy, mert a szerző elgondolása szerint a rézkori („török”) „magyarok” a Kárpát-medencei „ősfinnugor”-„magyarokkal” egyetemben etruszk előddé váltak a keveredések által. Ilyen szemlélet mentén jut el a szerző a bronzkori népegyveleghez, akiknek egy része (állítólag) utóbb a későbbi Itália területére vonult. Ezeket Alinei nemes egyszerűséggel ismét csak „magyarnak” nevezi. Mindezen összefüggésekre (elsősorban Barfield és Cardarelli nyomán) bizonyos régészeti párhuzamok összehasonlítása kapcsán következtet. „*Fontos körülmény – írja a szerző –, hogy a II. évezredben a Val Padana-i (Emilia) és a letelepedett magyarok által a Duna síkságán a bronzkorban mesterségesen kialakított dombok (lásd Tószeg) »nagymértékben hasonlítanak.«*”⁵⁴ Utóbb meg is erősíti mindezt: „*Az etruszkok – vagyis a török népnek tartott őskori magyarok, Olaszország megszállói – »születése« tehát a bronzkorra tehető.*”⁵⁵

Az, hogy végül is maga Alinei kiket tart „magyarnak”, az a rézkori előkurgánosok és a bronzkori halomsírosok összemosása miatt nehezen deríthető ki. Úgy tűnik, hogy a szerző a kérdést a halomsírosok javára dönti el, bár ezeket is „kurgánosnak” nevezi. „*Azt a felfedezésemet, hogy a mai magyarok azon kurgános temetkezésű népek örökösei, akik Magyarországot a bronzkorban árasztották el, és örökösei az ősi etruszk civilizáció megalapítóinak, a hivatalos tudomány még nem fogadta el. Am nincs kétségem afelől, hogy végül el kell fogadnia, és a magyarokat el fogják ismerni, mint a bronz- és vaskori Európa egyik legeredetibb és legjelentősebb civilizációjának megalapítóját.*”⁵⁶

Azt mindenesetre feltétlenül fontos tisztázni, hogy a Kárpát-medencei rézkori, gerendákkal és földhalommal fedett előkurgános (gödörsíros, okkersíros, gerendaváz) kultúra nem *azonos* a bronzkori halomsíros műveltséggel. A keleti eredetű előkurgánosok mindenekelőtt a Fekete-tenger környéki sztyeppékről ismertek, s egy részük innen jött a Kárpát-medencébe. A bronzkori halomsíros kultúra viszont nyugat felől érkezett, hosszú időszakon át, többször megújuló hullámokban, és eltérő, változó jellegzetességekkel. A rézkori előkurgánosokat és a bronzkori halomsírosokat többen összefüggésbe hozzák egymással, míg mások teljes mértékben elválasztják őket.⁵⁷ Ennek okai közt szerepelnek – többek közt – a temetkezési szokások eltérő részleteinek kérdései. Az összefüggések terén tehát bizonytalanság tapasztalható. Ami a rézkori előkurgános és a bizonyos típusú bronzkori halomsíros kultúrák közti egyik kapcsolatra utalhat, az mindkét esetben a csontvázak gyakori és speciális helyzete, ahol a felsőtest hanyatt fekvő, de az alsótest oldalt fordult, s a lábak felhúzott zsugorított állapotban vannak.

Az összefüggést hangoztatók véleményeinek a lényegét tekintve, a feltételezések nyomán többé-kevésbé azon álláspont kristályosodik ki, hogy a rézkori előkurgánosok utódai valószínűleg nyugatra is eljutottak. Nyugat-Európában többféle etnikai keveredésen átesve, más hatásokat magukba olvasztva a bronzkorban (a Magyarországon általános datálás szerint a késő-bronzkorban, egyes vélemények szerint nagyjából a Kr. e. XVII. század táján) immáron nyugati irányból – a mai Dél-Németország és Ausztria területén át – ismét megjelentek a Kárpát-medencében.

Ha ebből indulunk ki, úgy két dolgot kell világosan látnunk. Az lehetséges, sőt: valószínű, hogy a rézkori előkurgánosok többé-kevésbé, ősei a jóval később felbukkanó, elsősorban szkíta gyűjtőnéven ismert, s részben abból sarjadzott lovasnépeknek, így a hunok „europid”, vagy meghatározóan europid jellegű embertani arculattal bíró összetevőinek is.⁵⁸ Ebből adódóan – mint említődött – a rendkívül bonyolult, áttételes történeti folyamatokon és etnogeneziseken átíelve, bizonyos értelemben akár a magyarság legkorábban megragadható őseinek is tekinthetők. Ugyanakkor viszont a nyugati etnikumokkal ötvöződött, és kulturális változásokon átesett többféle eltérő temetkezési szokást és rítust mutató bronzkori halomsírosokat (a sokszoros, aligha tisztázható keveredésekből adódó áttételes voltuk miatt) már hallatlanul körülményes összefüggésbe hozni a magyarsággal (annak ellenére, hogy Alinei „magyarnak” nevezi őket).

Végezetül érdemes néhány szót szentelni az etruszkok biológiai (antropológiai és genetikai) ismérveinek. Az mindenekelőtt leszögezhető: sajnálatos, de úgy tűnik, hogy az etruszkokat a magyarokkal mindenáron közvetlen összefüggésbe hozó műkedvelőktől származó embertani megállapítások zöme a szakirodalmi tájékozottság-olvasottság által nyújtott lehetőség józan felismerő képességével sem rendelkezik. Így, ezen véleményeket – általánosságban – nem lehet komolyan venni. Az etruszkokra vonatkozó (elsősorban olasz, német, angol) profeszszionális szakirodalom embertani (antropológiai) adatai viszont nem mondhatók kifejezetten bőségesnek, s ezek ismerete elsősorban a szűk szakmai berkekre korlátozódik.

A magyar szakirodalomban alig van nyoma az etruszkok embertanának. E tekintetben is leginkább Kiszely István antropológiai leírására hagyatkozhatunk. „*Az eddig feldolgozott és feltárt etruszk csontvázletelek között [...] nagy százalékban vannak olyanok, amelyek [...] keleti mediterrán kisázsiaiak. Az etruszk koponyák finoman reliefezették, simák, csontos szemöldökívük gyengén fejlett, állkapcsuk kicsi. A koponya oldalsó falcsontjai nem párhuzamosan futók, mint a legtöbbször európai és dél-európai mediterrán koponyánál, hanem erősen konvergálnak; legszélesebbek a falcsonti dudornál, legkeskenyebbek a homlokduroknál. A szemnyílások magasak, kerekék. Az orr keskeny. Ugyanilyen jellegű emberek éltek a kappadókiai Alisharban a hettita korszakban és Cipruson a bronzkorban.*”⁵⁹

Kiszely – a Tarquiniából és Veiből származó számos csontvázat megvizsgáló C. Nikoluccira, D. Davide-re, és K. Gerhardtra hivatkozva – közli, hogy az etruszk koponyák erőteljesen eltérnek az ismert itáliai csontleletektől, és különböznek a hangsúlyozottan rómainak mondott leletektől is. E tekintetben az etruszkok és az itáliaiak közti lényeges különbségek az etruszk koponyák magas orrgyökében, a keskeny ornyílásban és kisázsiaiakra, valamint a közel-keletiekre jellemző feltűnően nagy szemnyílásban nyilvánulnak meg. Az etruszk emberábrázolások vizsgálatainak egyik megállapítása szerint pedig többnyire egy keleti-mediterrán embertípus, valamint bizonyos – Gerhardt által egy olasz családról „*Rocchi-típusnak*” elnevezett – „*őseurópai*” forma jellegzetességei fedezhetőek fel. A leírás szerint egyik sem itáliai eredetű. Az utóbbiban „*széles vállú, közepes termetű, szögletes fejű, markáns vonású, nagy arcú, oldalt erősen kiálló járomívű középmagas homlokú embertípust ismerhetünk meg. A férfiak homloka is meredek. A szemnyílás alacsony, az orr középhosszú, többnyire egyenes, de lehet hajlott végű is. Az ajkak duzzadtak, szélesek. Az állcsúcs mindig erős, durva. A haj sötétbarna. A szem sötétezen melirozott.*”⁶⁰

A fentiekhez hozzáfűzhető, hogy az etruszkok sokrétű embertani arculatának egyes részleteiben vélhető hasonlóság mutatkozik az „alpi”⁶¹ és a „crô-magnonid” típusok tekintetében. Érdekes, hogy a szoborábrázolásokon néhol feltűnik az ókori Mezopotámiából jól ismert „archaikus” mosoly. Ennek jellegzetes megnyilvánulása a Cerveteri (a hajdani Caere) környékéről (Necropoli della Banditaccia) származó, a Kr. e. VI. század utolsó harmadának táján készült szarkofágon látható etruszk „házaspár” arckifejezésén látható. A férfi arca a számos egyéb etruszk szobor és festett ábrázolás között talán különlegesen egyedinek is mondható. Az arc mintha szándékolt-idealizált módon, többféle embertípus szinte „mesterkélten” összerakott vonásait tükrözné. Már az enyhén homorú (konkáv) orr és a „mezopotámiai” „archaikus” mosoly együttes megjelenése sem mondható gyakornak. Az ellentétek elsősorban a férfinél feltűnőek: az europid jellegű, dús szakállú arcon meglepő a kifejezetten ferde vágású, szinte mongolredős, némiképp a szinid típusra emlékeztető szempár.⁶² A széles és magas homlok miatt keskenyebbnek látszó hosszúkás-ovális archoz ugyanakkor viszonylag fejlett járomtájék társul.

Feltétlen szükséges megemlíteni, hogy a műkedvelő szerzők szívesen emlegetik a magyar embertani arculat egyik jellegzetes (alapvetően europid, de többé, vagy kevésbé fedettebb mongolid jegyeket is viselő [europomongolid-mongoloid]) ún. „turánid” típust. Benedekfy Ágnes (szintén az etruszk–magyar rokonság híve) is követi példájukat. Könyvében több etruszk szobrot mutat be, köztük az egyik arcot („római asszony”) turánid típusúnak jelöli meg,⁶³ holott az nem viseli magán az említett embertani kategóriának sem a közép-ázsiai markáns, sem a magyar „alföldi” változat, sem pedig a kettő közti átmeneti formák jegyeit, továbbá nem hasonlít az antropológiai szakirodalom által leírt és bemutatott, e csoportba tartozó arcokra.⁶⁴ A turánid típust természetesen magukénak vallják az indián–magyar és a kelta–magyar rokonság hirdetői, s talán mások is. Már ez a tény is világosan láttatja a tévúton járást, mely végül ismét csak abba a műkedvelők által „kikövezett” őstörténeti zsákutcába vezet, ahol szinte már a világ minden népe „ős-magyar” eredetű, vagy legalábbis közeli „magyar-rokon” lesz.

A hajdani etruszkok meghatározó keleti-mediterrán antropológiai sajátosságai tehát nem mutatnak meggyőző átfedést, vagy komoly párhuzamokat sem a régi lovasnépek, sem pedig Árpád magyarjainak embertani arculatát uraló legjellegzetesebb közép- és belső-ázsiai, kisázsiai, előázsiai, kaukázusi, típusaival és ezek különböző arányú kevert formáival (turánid, pamiroid, taurid, bizonyos kaukázusi [Henkey Gyula szóhasználatával: „keleti-dinaroid”]).

A csak részben támpontot adó, gyérebb embertani adatokon túl, rendkívül fontosak az etruszkokat érintő genetikai vizsgálatok, melyekről széles körű tájékoztatás áll rendelkezésre. A

dilemma azonban ezek nyomán is fennáll, mert a vizsgálatok eredményei ellentmondásosak. Egyes eredmények alapján „öshonosnak” nyilvánítják őket Itáliában, mások közel-keleti, elsősorban anatóliai (nyugat-kisázsiai) összefüggéseket mutattak ki. Ugyanakkor a leírásokból általában arra lehet következtetni, hogy ez *csak az egyik genetikai szál*, mely az Itáliában kialakult etruszkok keleti összetevőjét igazolja, néhol pedig ezt hangsúlyozzák is. Az elemzések többségének eredményei ez utóbbi nézetet támogatják. A vizsgálatok részben etruszk csontmaradványok, részben ma élő (elsősorban toszkánai, de számos más itáliai és közel-keleti) emberek genetikai anyagára terjedtek ki. Az etruszkok genetikai tulajdonságainak tekintetében több ellentmondó eredmény született, de a zömük „közel-keleti” eredetre utal.

Silvia Guimaraes és társai (Ferrari, Firenzei, Pármai, Pisai, és Velencei egyetemek) kutatói szerint Murlo, Volterra és Casentino helységekből származó (az anyai ágon öröklődő genetikai tulajdonságokat hordozó) mitokondriális DNS-minták vizsgálatainak eredményei szerint a mai és a középkori toszkánai lakosság közt egyértelmű a genetikai összefüggés. A minták alapján azonban nem mutatható ki a kapcsolat az etruszkok női vonalával.⁶⁵ A kutatócsoportból David Caramelli, a Firenzei, és Guido Barbujani, a Ferrarai Egyetem kutatója szerint a toszkán lakosság a Kr. e. I. évezredben komoly demográfiai átalakuláson ment keresztül, melynek különböző befolyásoló tényezői voltak, köztük a bevándorlás és a migráció, valamint a VI. századot követően a gall és szirakúzi támadások is. Utóbbiak nyomán az etruszkok szövetkeztek a kialakuló és erősödő római állammal. Ezek a körülmények mindinkább felgyorsították a beolvadásukat. E folyamat nagymértékben felhívította az etruszkok genetikai örökségét, bár feltételezték, hogy ez, egyes elszigetelt települések lakosságában tovább élhet.⁶⁶

Silvia Ghirotto és kutatócsoportja két etruszk temetőből 14 egyén mitokondriális DNS-ének a hipervariábilis régióját vizsgálta, továbbá más, összesen 30 etruszk, valamint 27 középkorban élt személy, továbbá a Földközi-tenger medencéjében 4910 kortárs egyént, illetve 370 toszkán lakostól vett mintát elemeztek. A kutatók az ősi, a középkori és a modern DNS-szekvenciák összehasonlításának nyomán több millió számítógépes szimuláció eredményeinek segítségével kimutatták, hogy az etruszkok, nagy bizonyossággal Casentino és Volterra jelenlegi lakóinak őseinek tekinthetők, de a korábbi Etruria mai lakosságára mindez a megállapítás már nem érvényes. További anatóliai minták csoportjainak (35 és 123 személy) vizsgálata alapján történt becslésük eredménye az, hogy, a genetikai kapcsolatok Toszkána és Anatólia között legalább 5000 évvel korábbra nyúlnak vissza, ami nagy valószínűséggel arra utal, hogy az etruszk kultúra nem a Földközi-tenger keleti partjáról történt bevándorlás közvetlen következménye, hanem mindez helyben fejlődött ki. Ebből ismét az a következtetés vonható le, hogy az etruszkoknak csak egy összetevője lehet keleti eredetű.⁶⁷

Alberto Piazza, a torinói egyetem genetikus professzora az etruszk jelenlét elsődleges itáliai helyszíneit alapul véve, a toszkán lakosság (elsősorban Murlo, Volterra és más városokban élők), egyéb észak-olasz, továbbá szicíliai, szardíniai, a görög Limnosz (Lemnosz) szigeti, törökországi, valamint különféle közel-keleti népesség genetikai mintáit hasonlította össze. Az eredmények szerint a toszkánaiak, s főképp a murloiak mitokondriális DNS-mintái leginkább a közel-keletiekkel, szorosabban pedig a nyugat-anatóliai törökökével és a limnosziakéval mutattak hasonlóságot. Emellett vizsgálták ősi fajtájú szarvasmarhák génjeit is, melyek ismét közel-keleti kapcsolatokat mutattak. Piazza utalásaiból is leszűrhető, hogy az etruszk kultúra lényegében Itáliában jött létre, s csak a beolvadt keleti eredetszál kapcsolata mutat az ókori Lydia (a mai Nyugat-Anatólia) felé.⁶⁸

Az ezt megelőző vizsgálatok is hasonló eredményeket hoztak. Cristiano Vernesi és társai a Kr. e. VII. és a III. század között élt 80 etruszk csontmaradványiból vett mintával kezdték meg a vizsgálatokat, majd ezek közül kiszűrték azokat, melyek esetében

a genetikai szennyezettség gyanúja fennállt. A megmaradt 30 minta alapján a vizsgált mitokondriális vonalak összessége tipikus európai s emellett nyugat-ázsiai jelleget mutatott, ugyanakkor mindössze néhány olyan haplotípust találtak, melyek pontosan illeszkednek valamelyik modern mitokondriális adatbázisba. Mindezek a tények újabb kérdéseket vetnek fel az etruszkok beolvadásával és római asszimilációjával kapcsolatban.⁶⁹

Alessandro Achilli és társainak megállapításai is hasonlóak. Toszkána három területén – köztük a hajdan etruszkok által lakott Murlo városban – élő 322 személy mitokondriális DNS-mintáit hasonlították össze 55 nyugat-eurázsiai mintával. Kiderült, hogy Murlo lakosságában magas (17,5%) a közel-keleti mitokondriális DNS haplocsoportok előfordulása. Az egyéb toszkán lakosságban már eltérések mutatkoznak, de összességében kb. 5% körüli a közel-keleti gének aránya. A tudósok szerint 2500-5000 évre visszavezethető genetikai kapcsolat van a mai toszkánaiak és Eurázsia egyes népei között. Az Achilli-csoport értekezésének az etruszkokra (vagy inkább talán azok keleti összetevőit alkotó népességére?) vonatkozó feltételezése az, hogy annak idején a mai Törökország partjaitól indultak el a tengeren a mai Toszkána felé. A lydiai „eredet” illetően tehát igazolódni látszik Hérodotosz nézete.⁷⁰

Ugyanakkor mindezekhez hozzá kell tenni azt, hogy a Közel-Kelet népességének genetikája önmagában meglehetősen tág fogalom. Az Ókori Kelet számos népének genetikai öröksége mellett esetleg – a ma még az ismeretlenség homályába burkolózó kapcsolatok révén – Ázsia távolabbi részeiről származó (europid, vagy meghatározatlan europid ember-tani kategóriába tartozó közép- és belső-ázsiai) komponenseinek jelenléte sem zárható ki. Az is probléma, hogy az Ókori Kelet ázsiai részén (mai Kis-Ázsia és Elő-Ázsia) hajdan élt számos nép neve ugyan ismeretes, de azt senki nem tudja, hogy eleve ott alakultak-e ki, vagy ezek (illetve bizonyos összetevőik) korábban máshonnan kerültek oda.

Ez a helyzet az etruszk „eredet” tekintetében is, hiszen e kérdés tágabb, átfogó vizsgálata sokáig fel sem vetődött, mert a vita elsősorban a kis-ázsiai és az itáliai származtatás közt folyt, s az ettől eltérő néhány vélemény pedig még nem hozott igazi áttörést. Nos, vajon az etruszkok – vagy inkább ezek anatóliai ága – helyben kialakult (autochton) nép volt-e, vagy oda is távolabbi keleti tájakról jöttek? A legújabb eredmények egyike Jakobo Pardo-Seco és kutatócsoportjának nevéhez fűződik. A csoport genetikus tudósai a korábbiaknál nagyobb mértékben, 25-34% körül határozták meg a mai toszkánok közel-keleti komponenseit. Arra következtettek, hogy itáliai népesség és közel-keletiek keveredése valamikor 3100-2600 évvel ezelőtti időben folyamatosan zajlott. Az egyik fontos közel-keleti genetikai összetevő Kelet-Anatólián és Dél-Kaukázuson keresztül délkeleti irányban Iránig követhető, ahol a – szerzők által „protoetrusznak” nevezett – populáció mintegy ötezer évvel ezelőtt alakulhatott ki.⁷¹

Obrusánszky Borbála is felveti az etruszkok keleti eredetszámainak kérdését egyik (mellékesen az etruszk-kérdésre és Alinei könyvére is kitérő) könyvének első fejezetében.⁷² A szerző, Alberto Ettore Santangelo Üzbegisztánban végzett kutatásaira és Kazim Mirsan kazak turkológus véleményére hivatkozva említi, hogy a közép-ázsiai török népeket rokoni szálak fűzik a hajdani etruszkokhoz. Emellett közli, hogy egyes (név szerint nem említett) azerbajdzsán történészek viszont szkíta népek tudják az etruszkokat. Santangelo eredményei és az egyéb szórványos vélekedések azonban nem egyeznek az etruszk–magyar azonosság képzetével, de kétségtelenül szemben állnak Alinei Kárpát-medencei ősfinnugor-ősmagyar-etruszk elméletével is.

A problémát összegezve; teljes mértékben nem zárható ki, hogy a magyarok elődeinek ősei és az ókori etruszkok *lehetséges ázsiai összetevőinek*, ősei valamely (áttételes) kapcsolatban állhattak egymással. Ugyanakkor ismételtlen tudomásul kell vennünk, hogy erre vonatkozóan – bizonyos sejtéseken túl – sem pontos ismérvek, sem pedig hagyományok nem léteznek, s így ez a tudomány mai állása szerint egyértelmű és cáfolhatatlan bizonyítékokkal semmiképpen sem támasztható alá. Az azonban teljesen valószínűtlen, hogy az itáliai etruszkok „tőről metszett”

„ősmagyarok” lettek volna, akár az Alinei-féle megközelítés finnugor változatában, akár pedig más nézetek tekintetében. E rendkívül bizonytalan, esetlegesen lehetséges távoli, áttételes, és különféle történeti korokon átívelő összefüggések kibogozhatatlanul múltba enyésző szálai a magyar őstörténet-kutatás szemszögéből legfeljebb csak sokadrangú szereppel bírhatnak. Amennyiben pedig az Irán és Közép-Ázsia irányába mutató genetikai kutatási eredményen alapuló, „átszűrődő”-oldalági etruszk–magyar összefüggésekben rejlene igazság – mely a jövőben egyértelműen igazolódna –, úgy ez újabb közvetett bizonyítékot szolgáltatathatna arra nézve, hogy a magyarok etnogenezisében a meghatározó többséget alkotó elődök nem finnugorok voltak, hanem a lovaskultúrákból kerültek ki. *Ehhez azonban etruszk–magyar genetikai összehasonlító vizsgálatok is szükségesek lennének!* A szerzteágazó (a genetikai eredmények tekintetében sem egyező) etruszk-kérdést – a benne foglalt etruszk–magyar „rokonsággal” egyetemben – ma még leginkább csak *Eurázsia őstörténetén* belül érdemes értelmezni. Eurázsia – és távolabbról az emberiség – őstörténetén belül pedig az idők mélységes mélyéből fakadóan minden nép minden néppel, s egyúttal mindenki mindenkivel kapcsolatban áll.

IRODALOM

- Achilli, Alessandro – Olivieri, Anna – Pala, Maria – Metspalu, Ene et al.: Mitochondrial DNA variation of Modern Tuscans supports the Near Eastern Origin of Etruscans (*The American Journal of Human Genetics*, 80 [4]: 759–68. 2007-04-01.) További források: http://en.wikipedia.org/wiki/Etruscans_origins
http://www.researchgate.net/publication/6450280_Mitochondrial_DNA_variation_of_modern_Tuscans_supports_the_near_eastern_origin_of_Etruscans/links/02e7e521633e6a7f08000000
- Alinei, Mario: *A magyar etruszk nyelvrokonság* (Allprint Kiadó, 2005)
- Bakay Kornél: *Őstörténetünk régészeti forrásai III.* (László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, Bp., 2005)
- Bartucz Lajos: *A magyar ember* (Magyar föld magyar faj, IV. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., é. n.)
- Bárdi László: Az ázsiai hunok élete és történelme (in *Magyarságtudományi tanulmányok*, Hun-idea, Bp., 2008. [A] 55–79.)
- Benedekfy Ágnes: *Az etruszk kapcsolat.* (Magyarságtudományi Füzetek, Kisenciklopédia 18. főszerk.: Patrubby Miklós, Magyarok Világszövetsége, F.k. Kárpáti Gábor Csaba, Bp., 2012)
- Béres Judit: A magyarországi népesség genetikai rokonsága (in *A genom.* [Széphalom Könyvműhely, 2003, 171–185. szerk. Hídvégi Egon])
- Bibliotheca Etrusca* (főszerk.: Giovannella Morghen, Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Róma, 1986)
- Bíró, András Zsolt – Zalán, Andrea – Völgyi, Antónia – Pamjav, Horoima: A Y-Chromosomal Comparison of the Madjars (Kazakhstan) and the Magyars (Hungary)(ford. dr. Páli Jenő, *American Journal of Physical Antropology*, 139: 305–310. 2009.)
- Csajághy György: *A felgyői avar síp és történeti háttere* (Püski, Bp., 1998/I.)
- Csajághy György: *A magyar népzene bölcsője: Kelet* (Alexandra, Pécs, 1998/II.)
- Csajághy György: *A magyar népzene ősrétéről és néhány ősi hangszeréről* (Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értékőrző Egyesület, Debrecen, 1998 /III.)
- Csajághy György: *A „Lehel-kürt”. A lovasnépek kürtjei, rangjelző ivőkürtjei és a „Lehel-kürt”* (Hun-idea, Bp., 2005)
- Csajághy György: *A magyar népzene, mint „zenei anyanyelvünk”* (In *Magyarságtudományi tanulmányok*, Hun-idea, Bp., 2008. 185–228.)
- Csajághy György: Híradás a legújabbban előkerült avar sípról (*Eleink*, X. évf./3. Magyar Tudomány a Világban Alapítvány, Bp., 2011, 6–30. Ugyan ezen a címen változat: Jóna András Múzeum Évkönyvében, Nyíregyháza, LIII. évf. 2011, 113–130.)
- Csajághy György: *Néhány nyelvi és ritmikai összefüggés a magyar népzeneben* (*Valóság*, 2012/11. 18–32.)
- Csajághy György: *Összefoglalás az avar zenéről* (*Kapu*, 2014. 9. sz. 38–49. [a szerkesztőség hibájából a képaláírások hibásak])
- De Groot, Jan Jakob Maria: *Humok és Kínaiak* (Közézetesi: Bakay Kornél, kínai nyelvi szakértő: Csornai Katalin, Respenna, Bp., 2006)
- Ecsedy, István: *The people of the pit-grave kurgans in eastern Hungary* (Akadémiai Kiadó, Bp., 1979)
- Éry Kinga: *A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában* (In *Honfoglalás és Régészet*, Balassi Kiadó, Bp., 1994. 217–224.)

- Érdy Miklós: *Hun lovastemetkezések* (Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó, 2001)
- Érdy Miklós: A magyarság keleti eredetének genetikai mutatói (*Eleink*, IV. évf./1. Magyar Tudomány a Világban Alapítvány, Bp., 2005. 40–55.)
- Fóthi Erzsébet: Összehasonlító antropológiai vizsgálat a Kárpát-medence etnogeneziséhez Embertani kapcsolatok a 6-8. században az eurázsiai steppe és a Kárpát-medence között (in. *Szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged, 1998. 1–23.)
- Ghirotto, Silvia – Tassi, Francesca – Fumagalli, Erica – Colonna, Vincenza – Sandionigi, Anna – Lari, Martina – Vai, Stefania – Petiti, Emmanuele – Corti, Giorgio – Rizzi, Ermanno – De Bellis, Gianluca – Caramelli, David – Barbujani, Guido: Origins and Evolution of the Etruscans' mtDNA (in. *Plos One* 8. 2013. e55519) További forrás: <http://www.plosone.org/article/fetchObject.action?uri=info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0055519&representation=PDF>
- Guimaraes, Silvia – Ghirotto, Silvia – Benazzo, Andrea – Milani, Lucio – Lari, Martina – Pilli, Elena – Pecchioli, Elena – Mallegni, Francesco – Lippi, Barbara – Bertoldi, Francesca – Gelichi, Sauro – Casoli, Antonella – MS Belle, Elise – Caramelli, David – Barbujani, Guido: Genealogical discontinuities among Etruscan, Medieval, and contemporary Tuscans. (in. *Molecular Biology and Evolution*, 26: 2009. 2157–2166.) További forrás: <http://mbe.oxfordjournals.org/content/early/2009/07/01/molbev.msp126.full.pdf+html>
- Henkey Gyula: *Őseink nyomában* (Magyarság és Európa Kiadó, Bp., 1993)
- Henkey Gyula: *A magyarság és más Kárpát-medencei népek etnikai embertani vizsgálata* (Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kft., Bp., 2002)
- Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László: *Történelem 1.*, 3. (Reáltanoda Alapítvány, Bp., 2005, 2007)
- Horváth Izabella: *A griffek útja Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig* (Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1992)
- Kiszely István: *A Föld népei 1. Európa* (Gondolat Kiadó, Bp., 1979)
- Kiszely István: *A magyar ember 1.* (Püski, Bp., 2004)
- Kiszely István: *A magyarság embertana* (Magyar Ház, Bp., 2007)
- Kovács Tibor: *A bronzkor Magyarországon* (Corvina Kiadó, Bp., 1977)
- Kőszegi Frigyes: *A történelem küszöbén* (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1984)
- Kristóf Zoltán: Honalapító őseink genetikai öröksége (*Kapu*, 2011/11–12. 38–40.)
- Lipták Pál: *Embertan és emberszármazástan* (Tankönyvkiadó, Bp., 1969)
- Lipták Pál: A finnugor népek antropológiája (in. *Uráli népek*, Corvina, 1975. 129–137.)
- Makkay János: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei* (Akadémiai Kiadó, Bp., 1982)
- Makkay János: *Az indoeurópai népek őstörténete* (Gondolat, Bp., 1991)
- Marcantonio, Angela: *A történeti nyelvészet és a magyar nyelv eredete* (Hun-idea, Bp., 2006)
- Matsumoto, Hideo: Characteristics of Mongoloid and neighboring populations based on the genetic markers of human immunoglobulins. (in. *Human Genetics* 80. 1988. 207–218.)
- Obrusánszky Borbála: *Szkíta-magyar múltunk ragyogása* (Koronás Kerecsen Kiadó, Bp., 2011. További forrás: alfahir.hu/az_etruszk_rejtely_megldasa-20110121)
- Pallottino, Massimo: *Az etruszkok* (Gondolat, Bp., 1980)
- Pardo-Seco, Jacobo – Gómez-Carballa, Alberto – Amigo, Jorge – Martínón-Torres, Frederico – Salas, Antonio: *A Genome-Wide Study of Modern-Day Tuscans: Revisiting Herodotus's Theory on the Origin of the Etruscans* (PLoS One 9: e105920 2014.) További forrás: <http://www.plosone.org/article/fetchObject.action?uri=info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0105920&representation=PDF>
- Pásztor Emília: *Bronzkori, vaskori földvárak és halomsírok a Dunántúlon* (Magistratum Stúdió Kft. Kecskemét, 2004)
- Pernicka, Ernst – Wagner, Günther A. – Eibner, Clemens – Öztunali, Önder: *Earli Bronze Age Metallurgy in the Northeast Aegean* (London, 2003)
- Roaf, Michael: *A mezopotámiai világ atlasza* (Helikon Kiadó – Magyar Könyvklub, Bp., 1998)
- Sipos János: *Török népzene I–II.* (MTA. Zenetudományi Intézet, Bp., 1994–95)
- Sipos János: *Bartók nyomában Anatóliában. Hasonló magyar és török dallamok* (Balassi Kiadó, Bp., 2002)
- Sipos János: *Azeri folksongs – At the Fountain-Head of Music* (Bp., Akadémiai Kiadó, 2004)
- Szabó István Mihály: *A magyar nép eredete. Az uráli népek eurázsiai-amerikai őstörténete* (Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004)
- Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai* (Balassi Kiadó, Bp., 1998)
- Tauszik Tamás: Genetikai vizsgálatok és a magyarság története (In. *Magyar Tudomány* 8., Bp., 1990. 904–918.)
- Tóth Tibor: A honfoglaló magyarság ethnogenezisének problémája (*Anthropológiai. Közlemények*. IX./4. Bp., 1965. 139–149.)
- Tóth Tibor: *Az ősmagyarok genezisének szarmatakori etapjáról* (In. Az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályainak Közleményei 18. Bp., 1969. 85–95.)
- Trugly Sándor: *Griffek és oroszánok népe* (Pozsony, 1994)
- Trugly Sándor: *A Komárom-hajógyári avar temető és telep* (Martin Opitz Kiadó, Bp., 2008)

- Varga Géza: Bronzkori magyar írásbeliség (szerk. Varga Géza, in. *Bronzkori magyar írásbeliség*, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1993)
- Váray László: Ott minden szó dal (*Kagylókiirt*, 2000. 28. 12–17.)
- Váray László: Rendhagyó indiai ének (*Kagylókiirt*, 2004. 37. 14–21.)
- Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története* (Második, átdolgozott kiadás, /Magyar Östörténeti Könyvtár 19./, Balassi Kiadó, Bp., 2003.)
- Vavrincez Béla: A magyar népzene, mint őstörténeti forrás (*Magyar Fórum*, 1996. 18.)
- Vernesi C, Caramelli D, Dupanloup I, Bertorelle G, Lari M, et al.: The Etruscans: A Population-Genetic Study. *Am. J. Hum. Genet.*, 2004. 74: 694–704.

JEGYZETEK

- 1 Az elméletet már a Kr. e. I. sz.-ban élő görög szónok, Dionüsziosz (Dionysziosz) Halikarnasszeusz felállította.
- 2 Pallottino, 1980.
- 3 Egyesek a ractus-ból eredeztetik az etruszkok nevét. Strabón szerint ez Tyrrhénosz, lyd királyfi nevéből származik. Tyrrhénosz Héraklész és Omphalé leszármazottjának, Atysnak egyik fia volt, akinek ínséges időben, sorshúzást követően a nép egy részével távoznia kellett Lydiából. Vö.: Strabón, V. II. 2. (1977. kiadás, 243.)
- 4 Vö.: Herber–Martoss–Moss–Tisza, 2005. 250.
- 5 Servius Tullius egyesek szabin etnikumhoz tartozónak vélik, mások az etruszk Mastarna királlyal azonosítják. Vö.: Herber–Martoss–Moss–Tisza, 1993. 252.
- 6 Érdekes, hogy Mastarna neve némiképp összeeseng Mittani (Hanigalbat) egyes hurri királyainak (I–II–III. Suttarna, és Parrattarna) neveivel. Vö.: Roaf, 1998. 133.
- 7 *Bibliotheca Etrusca*, 1986. IV. tábla
- 8 Vö.: Horváth, 1992; Trugly, 1994, 2008; Csajághy, 2005.
- 9 Alinei, 2005.
- 10 Alinei, i. m. 2005. 7.
- 11 Alinei, i. m. 45.
- 12 Alinei, i. m. 441.
- 13 Alinei Budapesten, 2004. június 1-jén, a Magyarok VI. Világkongresszusán tartott előadásának nyitószavai. Továbbá: Benedekfy, 2012. Patrubány Miklós főszerkesztői könyvismertetőjében, a könyvbörítón.
- 14 A helyes sorrend Kr. e. IV–III. évezred. Alinei történeti, régészeti stb. tévedései több helyütt felbukkannak, pl. mikor a Kárpát-medencei késő-neolitikus ún. „lengyeli” kultúrát a korai neolitikumba helyezi (i. m. 463.).
- 15 Alinei, i. m. 11–12.
- 16 Alinei, i. m. 9.
- 17 Alinei, i. m. 21.
- 18 A „török” népnév használata nyelvészeti körökben (köztörök, „r”-török, „z”-török stb.) elfogadott, de az Alinei által használt leegyszerűsített elnevezés történeti szempontból már kifogásolható. Egyfelől a „törökként” említett népek etnogenezise amúgy is bonyolult. Másrészt e népek meghatározó nyelvi-etnikai elődeinek *türk* (*turk*) elnevezése az általuk létrehozott birodalmakkal van összefüggésben. A magyar őstörténettel foglalkozó tudományos alapon dolgozó körökben általánosan ismert, hogy az első türk birodalom létrejötte Bumin–Istemi testvérpár nevéhez fűződik és 551 tájára tehető, míg a második Elteris (Kutlug) vezetésével 687 körül alakult meg (Vásáry, 2003). Bár a türk-török népnév elődei már évszázadokkal korábban megjelenhettek (mint arra Alinei is utal, i. m. 454.), de a IV–III. évezredben bizonyosan nem, így tehát használata ebben az összefüggésben semmiképp sem indokolt.
- 19 Alinei, i. m. 11.
- 20 Marcantonio (2006. 156.) elmélete az ázsiai magyar ősnyelvről.
- 21 Vö.: Alinei, i. m. 282–299.
- 22 Varga szerkesztésében és részben általa írt könyv tanulmányai, köztük állítólagos brozkori „magyar” vonatkozásokkal. 1993. in. 11–36., 97–210.
- 23 Varga, uo. 107.
- 24 Varga idézett munkáinak megjelenése idejében már létezett az etruszk-magyar elmélet korábbi változata, de a szerző akkor még természetesen nem ismerhette Alinei nézeteit.
- 25 Ilyen Isidorus Hispalensis (*Etymologiae sive origines* IX. 2,66) adata, mely szerint az avarok a Kaukázuson keresztül Egyiptomig eljutottak). Vö.: Szádeczky-Kardoss, 1998. 16.
- 26 Varga, i. m. 137.
- 27 Vö. Szekeres István éles, de hihető kritikájával, a világhálón lévő tanulmányának 146–151. oldalain. Forrás: epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPAD1445_acta_hungarica_2013_1_131-155.pdf
- 28 Pallottino, 1980. 212.
- 29 Varga, i. m. 181.
- 30 Vö.: Gyulafehérvári ref. Kollégium, Telegdi-Kájoni, Dobai–Décsi, Kaprosi, Bél stb. magyar rovásírásos ábécéivel. Forrai, 1983. 188., 190., 193., 184., 195., 196.
- 31 Forrai, 1983. (?) 24.
- 32 Vö. Varga, i. m. 180.
- 33 Alinei, i. m. 268.

- 34 Alinei, i. m. 300.
- 35 Alinei, i. m. 23–44., 448–449. stb.
- 36 A magyar etnogenezisben a lovasnépek abszolút meghatározó többségét és az átlagosan 10% körüli finnugor/ugor komponenseket (melyek jelentős része a magyarságba beolvadt szlávok hozadéka) az antropológiai adatok világosan jelzik. (Éry, in. 1994. 217–224.; Főthi, in. 1998. 1–23.; Henkey, 2002; Kiszely, 2007; Lipták, in. 1975. 129–137.; Tóth, in. 1965. 139–149.; 1969. 85–95. stb.) A genetikai kutatások többségének eredményei viszont a lovasnépekkel való összefüggések mellett a finnugor/elemek jelenlétét minimálisan, vagy egyáltalán nem igazolják. Béres, in. 2003. 171–185.; Bíró–Zalán–Völgyi–Pamjav, in. 2009. 305–310.; Érdy, in. 2005. 40–55.; Kristóf, in. 2011. 38–40.; Matsumoto, in. 1988. 207–218.; Tauszik, in. 1990. 904–918. stb.
- 37 László, 1978.
- 38 Alinei, i. m. 449.
- 39 Néhány ezek közül: Csajághy, 1998/I., II., III, in. 2008. 185–228.; in. 2011. 113–130.; in. 2012. 18–32.; in. 2014. 38–49. Du Yaxiong, 1985, in. 145–147.; 1994; 1995; 1998; Sipos, 1994–95; 2002; 2004. Vavrinec, in. 1996. 18.; Váray, in. 2000. 12–17.; in. 2004. 14–21.; Zhang Rei, 1985/2 stb.
- 40 Az újabb eredményekből az is kivüláglík, hogy a magyar népzene ősrétegében egyetlen olyan vonulat sem található, melyről bizonyossággal állítható lenne, hogy kizárólagosan finnugor, vagy ugor eredetű (Csajághy, 1198/III. in. 2008.; Sipos, 1994–95; 2002).
- 41 Alinei, i. m. 23–44.
- 42 Alinei figyelmen kívül hagyja az avarok etnikai összetételének bonyolult szálait is. Nem vesz tudomást az avaroknak a bizánci források által is említett szkíta, és (heftalita [fēhēr]) hun komponenseiről, az ebből következő, *elsősorban europid embertani jellegükről*, s arról, hogy a ritkábban mongolid és a gyakori, néha erőteljesebben mongoloid jellegzetességeik elsősorban az avar vezetőrétegben találhatóak meg. Ez utóbbi tényeket az antropológia régebbi újabb kutatási eredményei és régészeti-történeti szakirodalmak egyaránt jelzik. Mindezek ellenére az avarokat (a hunokkal együtt) sarkos helytelenséggel mongol eredetűnek tartja. (i. m. 445., 453.)
- 43 Alinei nem veszi figyelembe, hogy a „kisarkított” finnugrizmus felett már eljárt az idő, és – miként a kezdetekkor – a *haladó* magyar nyelvészet ma már ismét csak a „*nyelvrokonság*” mellett tör lándzsát. A szerző álláspontja ugyanakkor láthatóvá teszi a finnugrista felfogás ma is lappangó helytelen létezését, mi szerint a nyelvrokonság egyenlő a vérségi-genetikai rokonsággal.
- 44 Alinei nem említi a magyar gyula méltóság más török nyelvi összefüggéseit. Azt sem, hogy a magyar (szakrális uralkodót jelölő) *'kende-kündü'* szavaknak léteznek a türk nyelvekben ma már más jelentésű, de a magyarral elvont kapcsolatban lévő, vélhetően ótürk eredetű megfelelői (güneş = nap [égítést], gün = [naptári] nap). Az elvont jelentéstartalom lehetséges magyarázata: az istenjelkép nap égisze alatt működő uralkodó.
- 45 Vö.: Alinei i. m. 25–30. Ugyanitt (és i. m. 37–39.) a „bizonytalan” etruszk 'cep' tisztiséget „türk eredetű elvont névként” és tiszteletbeli címként jelöli. A 'cep' (ejtsd: dzsep) több török nyelvben egyszerűen a magyar 'zseb' szó megfelelője.
- 46 Vö.: Alinei i. m. 30. A szerző e feltevése bizonytalan, de (elvont összefüggésű nyelvi háttérrel és megváltozott jelentéstartalommal) talán nem elképzelhetetlen. Bár a magyar 'kend' megszólítást általában a 'kegyelmed' rövidülésének tartják, de ezen túlmenően kapcsolatban lehet a (törökországi) török azonos alakú szavával, melynek a 'maga' ('önmaga') jelentése is rokonságot feltételez. Pl.: „*kendini çok iyi bak!*” = (szó szerint) magadat nagyon jól nézd! < nagyon (jól) vigyázz magadra!
- 47 Vö. Alinei, i. m. 24–25., 30.
- 48 Vö. Alinei, i. m. 34.
- 49 A korai itáliai etruszkok idején (kb. a Kr. e. II. évezred vége és a Kr. e. VIII. század közt) Közép- és Belső-Ázsia határvidékein elő-szkíta és a mai Dél-Szibéria, illetve Mongólia területén élő elő-hun népesség létezett. A később szkítaként ismert nép első említései ('iskuza', 'askuza' néven) az asszír feljegyzésekben tűntek fel Kr. e. 700 táján, észak felől, a mai Azerbajdzsán területén történt megjelenésük, majd az Urmia tóig hatoló térhódításuk és Mezopotámiába való betöréseik kapcsán. A kínai forrásokban a Kr. e. IV. századtól xiongnu (hsjun[g]nu) néven felbukkanó hunok elődeit 'hu', 'donghu' (tun[g]hu), 'dingling' (tin[g]ling) utóbb 'di' (ti), 'bei di' (pej ti), 'rong' (zsung) neveken említették. (de Groot, [Bakay], 2006, 24. Bárdi, in. 2009. 58, 76.)
- 50 Alinei félre nem érthetően leírja: „[...] a magyarok az etruszkok ősei.” i. m. 10.
- 51 Alinei, i. m. 445., 447. Melleleg jegyzem meg: Alinei könyvének rendkívül nemkívánatos hatása is lehet, ha netán egyes szomszédos népek történelemhamisítói is olvassák. Ugyanis rá hivatkozva valószínűleg a magyarság kárára fogják bizonygatni saját őskori jelenlétüket a Kárpát-medencében.
- 52 Alinei, i. m. 462.
- 53 Alinei, i. m. 466.
- 54 Alinei, i. m. 12.
- 55 Alinei, i. m. 14.
- 56 Idézet Alinei, a Magyarok VII. Világkongresszusához írt levelének Patrubány Miklós által kiragadott részletéből. Lásd: Benedekfy, 2012. munkájának hátsó borítóján.
- 57 A rézkori előkurgános és bronzkori halomsíros kultúrák részletezésétől a vonatkozó régészeti értekezések, illetve szakvélemények beemelésének terjedelmi vonzatai miatt el kell tekintenem. E kultúrákról többek közt: Bakay, 2005; Ecsedi, 1979; Kovács, 1977; Kőszegi–1984; Makkay, 1982; 1991; Pásztor, 2004; Pernicka–Wagner–Eibner–Öztunali, 2003.

- 58 Vö. többek közt Bakay, 2005. 41–92.
- 59 Kiszely, 1979. 1. 103.
- 60 Kiszely, i. m. 103–104.
- 61 Az „alpi” egyben a kelták egyik fő típusa is. Kiszely, 1979. 93.
- 62 E szemek vetekednek a Xiān (Hszian = Nyugati Béke) város közelében talált kínai agyagkatonák némelyikének szemével. A Cerveteri környékén talált szoborpár férfinak „mongolid” szemei teljesen eltérnek egy másik etruszk ábrázolástól, a Veiből származó ún. „Malvotta-fej” szépen kidolgozott, europid jellegű (nyílt belső szemzugot mutató) szemeitől.
- 63 Benedekfy, 2012. 18. A szerző könyvének részletes áttekintésétől terjedelmi okok miatt eltekintek, s csak annyit jegyzek meg, hogy elmélete ellentmondásos, mert éppen úgy hivatkozik és hagyatkozik az Alinei-féle Kárpát-medencei ősfinnugor-etruszk nézetre, miként a magyarság meghatározó turániságára. Ennek kapcsán a továbbiakban egyaránt felvetődnek az etruszkok kisázsiai genetikai jellegzetességei és a magyarokat érintő Matsumoto-féle (1988) genetikai vonatkozások. Mindezekből úgy tűnik, hogy az etruszkok és magyarok rokonságát egyaránt igazolni kívánja a számos európai, kisázsiai és elő-ázsiai néppel erősen ötvöződött mai anatóliai törökség révén és a hajdani, közép-ázsiai és távol-keleti türk vonatkozásokkal. Ez azonban álláspontom szerint helytelen megközelítés.
- 64 Bartucz, (én. [1938?]) 415–422.; Henkey, 1993. 29–31., 33–34.; 2002. 18., 24–25.; Kiszely, 2004. 68–80.; 2007. 24–30.
- 65 Guimaraes et al., in. 2009. 2157–2166. További forrás: <http://mbe.oxfordjournals.org/content/early/2009/07/01/molbev.msp126.full.pdf+html>
- 66 Ugyanerről adott hírt az MTI is. Forrás: http://index.hu/tudomany/2009/07/07/a_toszkanok_nem_az_etruszkok_leszarmazottai/
- 67 Ghirotto, et al., in. 2013. e55519. További forrás: <http://www.plosone.org/article/fetchObject.action?uri=info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0055519&representation=PDF>
- 68 Híradás Piazza kutatásairól. Forrás: <http://www.eu-egge.hu/az-etruszkok-ludiabol-szarmaznak>
- 69 Vö.: Vernesi C et al. In. 2004. 694–704. További forrás: <http://www.cell.com/AJHG/abstract/S0002-9297%2807%2961894-1>
- 70 Achilli–Olivieri–Pala, et al., in. 2007. 759–68. További források: http://en.wikipedia.org/wiki/Etruscan_origins
http://www.researchgate.net/publication/6450280_Mitochondrial_DNA_variation_of_modern_Tuscans_supports_the_near_eastern_origin_of_Etruscans/links/02e7e521633e6a7f08000000
- 71 Pardo-Seco – Gomez-Carballa – Amigo – Martinon-Torres – Salas, 2014. Forrás: <http://www.plosone.org/article/fetchObject.action?uri=info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0105920&representation=PDF>
- 72 Obrušánszky, 2011. További forrás: alfahir.hu/az_etruszk_rejtely_megoldasa-20110121